

AZ ÉSZAKAMERIKAI PETROGLIFÁK

Irta: *Hamvas Béla*

1.

AZ ÉSZAKAMERIKAI Szikláshegységben van kő, amelyet a sok rajz, ábra, bemetszés, kép úgy elborít, mint Európában egy kirándulóhelyen valami fát, vagy padot a különböző rengeteg név, dátum és kezdőbetű. A régészet e rajzokat, festményeket és jeleket petroglifáknak hívja. A kaliforniai egyetem külön a petroglifák gyűjtésére expedíciót szervezett, ez a kövekről több ezer fényképet készített s a fényképeket kiadta. A könyv az északamerikai indián művészetének, vallásának, civilizációjának és életmódjának jelentékeny forrása, talán még a zenénél, vagy mesénél, vagy szokásnál, vagy mitosznál is fontosabb.

Milyen különös, gondolja az ember, mialatt e különös ábrákat nézi, hogy a kéz, amelynek alkata és természete a maga felé húzás, elvevés, megtartás, szerzés: valami olyat csinál, aminek ehhez az alkathoz és természethez semmi köze. Soha ennyire nem érezni azt, amit Gide mond, hogy: je n'admets qu'une chose au monde pour ne pas être naturelle: c'est l'oeuvre d'art. Egyetlen valami van, ami a természetből nem érthető s ez a művészet. A kéz egészen mást tesz, mint szerez és elvesz. De még csak nem is ad. Ami belőle kikerül, gyakorlatilag teljesen céltalan és értelmetlen. Az ősi vadásznépnél a kéz olyasvalamivel foglalkozik, ami még akkor is érthetetlen, ha az ember mindazt elgondolja, hogy az indián milyen állat húsát szerette a legjobban, milyenek voltak gondolatai, érzései, milyen volt a vallása.

Eppen ezért a kaliforniai egyetem gyűjtőinek az a feltevése, hogy bizonyos jelek eső, mások tűz, ismét mások szerencse és vadászjelek, egészen gyermekes. Hogy a kőrajzok mit jelentenek, másodrendű kérdés. Az elsőrendű az, hogy e kezdetleges ábrákat, amelyekben valószínűleg a képzőművészet legelső jele és ősalakja nyilatkozik meg, milyen emberi ösztön teremti. Milyen nagyszerű volna megtudni valahogyan, hogy melyik volt a legrégebb jel! Meg lehetne tudni, hogy a kéznek melyik volt az a legelső mozdulata, amellyel olyat tett, hogy nem szerzett, nem adott, hanem csak úgy, valamit csinált. Valamit, amiből később a Parthenon

lett. Mi volt a legelső kézmozdulat, ami megfelelt ama legelső művészi képnek és gondolatnak, amely az agyban felgyúlt?

2.

Nézzünk meg néhány ilyen követ. Dél-Utahban sötét, csaknem fekete sziklát találtak. A rajta levő kép a legjobban talán Bosch Édenkertjéhez hasonlít. A legelső benyomás: a gazdagság. Rengeteg állat, ló, antilop, kecske, hal, madár, kígyó, farkas. Valószínűleg nem is egy ember műve. Az egyik megrajzolt egy dombot: a másíknak jobbban tetszett, ha fa is van rajta és oda-kaparta: a harmadik a fa alá érthetetlen jelet vésett, ami talán azt akarja jelenteni, hogy amott forrás is fakad s az most csendesen folydogál. Végül a kép kialakult s most valóban olyan, mint a Paradicsom. Úgy keletkezett, mint az Iliász. Mindenki tehetsége szerint a legjobbat adta hozzá.

Nevada egy helyén, amelyet Pueblo Grande-nak hívnak, egy sziklán a jelek hosszú sorban helyezkednek el. A művész nyilván valamilyen különös történetet jegyzett fel. Szerepel benne hegy, ló, eső, út, ház és néhány jel, amiről senki sem tudja, hogy micsoda. De, hogy: ember, ló, út, ház, eső — kell ennél érdekesebb regény?

Délkeleti Nevadában van egy szikla, amelyen többségben geometriai ábrák vannak: négyzetek, körök, átlókkal, nyolcasok, láncok, háromszögek, ellipszisek, hullámvonalak. Olyan, mint egy trigonometriai könyv példatára. Állítólag egyike a leg-régibbeknek.

Egy sziklakép, az úgynevezett Carriso Rock, a Santa Barbara körzetben, a petroglifák között olyan híres lett, mint a képek között a Gioconda, vagy a Sixtini kápolna freskója. Santa Barbara vidéke különben is tele van szebbnél szebb festett kövekkel. Mit ábrázolnak? Az egyik például olyan, mint egy nagy és fantasztikus színes bogár, amely azonban félig növény. A páfrány és a szita-kötő egybeolvadása. S a csodalényt sugárzó napkarikák, sűrű árnyékvonalak és virágok veszik körül. A Carriso-sziklán is sok az ilyen ezerlábú rovar, kígyó, napkorong, kormánykerékhez hasonló kör, horogkereszt és egymásba illesztett növénykehely, mintha egy virág még egy másikat nyílna s ez még egy másikat egész hosszú-hosszú sorban.

E sziklák kivétel nélkül mind sivatagban vannak. Az egyik lelőhelynél, amelyek Crapevine-valley-nek hívnak, az ember igazán hiába keresi azt a gyümölcsöt, amit a kép mondani látszik, de még egyéb növényt is. Sehol semmi bokor, fa, fű. Víztelen kopárság, homok és kő. Ilyen élettelen tájon még a vipera sem

lakik. Nem különös, hogy éppen ezen a tájon, éppen a sivatag szikláin vannak e képek? Valami összefüggés mindenesetre van a kép és e haláltáj között. Amikor az indián egy ilyen szikla tövébe leül, hogy a gonosz szél elől megbújjon és a tikkasztó nap elől elrejtőzzék, ez a szörnyű semmi vette körül, az az ür, a nagy-nagy tér, amelyben sehol semmi élet. S ott állott mellette az üres fal. Leküzdhetetlen ösztöne támadt, hogy ezt az ürt valamiképpen betöltse. A magány feloldása. Vakon és ügyetlenül több vonalat húzott vagy esetlen íveket rajzolt fel, talán keresztet, vagy hullámvonalat. Milyen megnyugtató. A sziklafalon levő nagy ürestér, amely éppen olyan volt, mint az a halott ür, amit maga körül látott, egyszerre megjelent az eleven élet. Hogy csábít az üres papír az írásra! Talán semmi másért, hogy az elviselhetetlenül fehér teret valamiképpen befirkálja. Nincs nyugtalanítóbb, mint az ilyen lap, amelyen nincs semmi, vagyis amelyen éppen a semmi van. A gyerek nem tud elviselni semmiféle papírt üresen. Megtölti. Mivel? Vonalakkal, ábrákkal, irkafirkával. Csak ne legyen üres.

3.

Ez a kis elmélet persze távolról sem alkalmas arra, hogy az ember megértse az indián első és önkéntelen mozdulatát, amellyel a legelső keresztet meghúzta, vagy karikát felrajzolta. Eléggé megmagyarázza ugyan a kéz teremtő gesztusát, amely a semmibe egyszerre elhozza a valamit, az élettelen sivatagban megjeleníti az édes és gazdag életet. De a dolgokat a világban sohasem egy körülmény, egy adat, egy tényező, egy tulajdonság dönti el. Mindig több van jelen. És minél fontosabb az, ami történik, annál több előzménye van, a feltételek annál bonyolultabbak. És lehet valami fontosabb, mint az első művészi, az első teremtő mozdulat?

Az első ábra az üres és lapos kősziklán: az élet első jele a semmiben. A valami megjelent a térben. Éppen úgy, ahogy a magányos indián megjelent a kopár sivatagban. A jel a sziklán éppen olyan, mint ő ebben a szörnyű térben. Semmi kétség: ez a jel ő maga. Csak jel, csak nyom. Éppen olyan nyom, mint az, amit lába hagyott a homokban. Mégis valami, ami végtelenül megnyugtató. Nem élet még, csak a nyoma.

Ez a nyom azonban kétértelmű. Nagyon jól tudja önmagáról, mennyire az. Amíg csak ür volt és semmi, addig nem tudta mi a veszély. Amióta van jele, annak, ami ő, van: nyoma, ez a nyom nyomába vezet azt, ami el is pusztíthatja. Vadállatot, embert, esetleg még az embernél is erősebb hatalmakat. Ó, nyomot hagyni nagyon veszélyes! Hát még nyomnak lenni! Jelnek lenni,

olyannak, mint az az értelmetlen ábra, amely olyan jólesően helyezkedik el abban az üres és szörnyű térben, jelnek — nyomnak lenni — igen, a jel ő maga.

Az ember csak ne gondoljon másra, mint a detektívregényre. Kaland ez is, igen, mint az Odysseia, vagy a lovagregény, vagy a robinzonád, de másképpen az, mert ez a nyom és a nyomozás kalandja. Az északamerikai Cooper Fenimore és Poe Edgar teremtette meg. Aztán Sherlock Holmes és a különböző indián történetek oldották fel. Itt persze már elvesztette metafizikáját. Nem maradt meg belőle más, mint a lélegzetállító izgalom, amely mesterséges és ezért hamis. Pedig milyen rettenetes izgalom a nyom, ha valódi! Indiánok, ha csapatosan jártak, állítólag libasorban mentek és egymás nyomába léptek, nehogy, aki utánuk jött, meglássa, hányan voltak. Még egy indián eredetű jelenség életünkben: a cserkész, a scout, a nyomkereső és ösvénykutató. Egész gyermek és ifjúsági kalandvilág fejlődött belőle. Az indiánoknál ez a kaland végre ment. Ha nyomot láttak, azonnal tudniuk kellett, hányan mentek előttük, mikor, merre, miért. Ha az indián egyedül volt, gyenge, vagy fegyvertelen, ha ellenség közelében volt, nyomat eltörölte, nehogy ráakadjanak. Az európai háborúban a legnagyobb szerepe az értesülésnek, a hírek van. Ezért járnak a hadseregek előtt a hírszerző különítmények s ezért van oly nagy szerepe a kémeknek. A hadviselő indiánok egy sereg embert küldtek ki, hogy nyomokat keressenek.

4.

A nyomnak van egy különös tulajdonsága s ez a hieroglifaszerűsége. Százszázalékosan biztos nyom nincsen. Mindig rejtvény s az teljesen sohasem fejthető meg. Az ember itt ezen a földön együtt él az emberfölöttivel. Mondjuk így: a láthatatlannal. Ez a láthatatlan mindenütt jelen van. Közvetlen tudomása van róla, hogy még saját testében is együttélésben van vele. S ez a láthatatlan emberfölötti sohasem fogható meg teljesen: mindig csak jeleket ad, csak nyomaiban tapasztalható. Ime a nyom rejtélye; s ime a jel metafizikája. A nyom és jel kétértelműsége. Valahová visz, de ki tudja hová? Valamit mond, de ki tudja, mit? Valakié, de ki tudja, kié? Talán barát nyoma, talán ellenségé. Talán emberé, talán démoné. Minden jel a láthatatlan megnyilatkozása. Felében tehetetlenség: nyomot kell hagynom, ahová lépek, ott marad lábam, ahová nyúlok, ott marad kezem nyoma. Ez a nyom elárul. Ujjam hegyén a bőrnek olyan rajza van, mint rajtam kívül senkinek, ez a nyom én vagyok. A daktilosz-